

POSTVÄSENDET I BREMEN OCH VERDEN UNDER SVENSKTIDEN

Av Paul Gerhard Heurgren

Genom westfaliska freden 1648 erhöll Sverige inom Tyska riket utom en stor del av Pommern, öar utanför denna landsända, staden Wismar samt ärkebiskopsdömet Bremen (till vilket ej hörde staden Bremen) och biskopsdömet Verden, vilka båda sistnämnda förvandlades till hertigdömen. Till dessa hörde även två mindre områden, Wildeshausen och Thedingshausen.

Huvudorten i Bremen och Verden var Stade, som ligger vid Schwinge, en liten biflod till Elbe. På 1600-talet kunde segelfartyg färdas mellan Sverige och Stade, där områdets generalguvernör, som också var militärbefälhavare, residerade och hertigdömenas regering hade sitt säte.

Under en del av 1657 var Bremen och Verden besatt av danska trupper och 1675—1680 av danska och med dem förbundna tyska trupper. 1712 intogs Bremen och Verden av danskar, vilka 1715 överlät denna svenska besittning till kurfursten av Hannover. Samme furste gav Sverige 1719 en million riksdaler för Bremen och Verden. Wildeshausen var 1679—1700 förpantat till staden Münster och efter 1700 till Hannover. Thedingshausen avträdde 1679 till Hannover.

Det har ej gått att utröna hur postförhållandena var i Bremen och Verden före 1648. Antagligt är att posten där, de första årtiondena efter Sveriges övertagande av dessa båda besittningar, sköttes på samma sätt som tidigare. Men 1683 skedde en förändring.

Genom en skrivelse från Karl XI av den 15 maj 1683¹ erhöll hertigens till Hannover och biskopens till Münster förste minister och överhovmarskalk friherre Ernst von Platen »cession auf die Generalpostverwaltung in bremichen», lika med Bremen och Verden. Tidigare hade von Platen fått »Die Generalpostverwaltung von den gesambten furstl.

Braunschweig Lüneburgischen Hause». I koncessionen bestämdes, att von Platen skulle vara skyldig att fritt befordra såväl konungens och svenska regeringens som generalguvernörens och regeringens i Bremen och Verden brev och paket. Det var väl på den privata posten som han hoppades tjäna en del? Vidare föreskrevs i överenskommelsen med von Platen, att vid hans postinrättning ej fick anställas andra än de, med vilka de styrande i Bremen och Verden var »zufrieden und von dero-selben präsentiert worden».

Man kan undra, av vilken anledning överhovmarskalken von Platen fick ta hand om postväsendet i Bremen och Verden. Visserligen hade han själv anhållit härom. Men huvudanledningen var, som omtalades i Kanslikollegium 1689² att vid tiden ifråga »sakerna mellan Sverige och Lüneburg stodo än så dubiösa» och då man »som mest behöfde att divinciera Lyneburgiska huset». Eller med andra ord, Sverige gjorde något vartill det var mer eller mindre tvunget.

I anslutning till bestämmelsen i överenskommelsen med von Platen, att han ej utan vidare fick anställa vem som helst i sin postinrättning, kan nämnas följande. 1687 skrev Karl XI till regeringen i Stade, att på grund av att vissa förändringar vidtagits vid svenska postkontoret i Hamburg hade två där anställda postiljoner förlorat sina befattningar. Av denna anledning önskade konungen, att de måtte erhålla liknande befattningar inom Bremen och Verden.³ Denna fråga hade regeringen i Stade att lösa i samråd med von Platen.

Ej långt efter det överenskommelse träffats med överhovmarskalken von Platen utgav generalguvernören och regeringen i Stade den här avbildade den 11 december 1683 daterade tryckta kungörelsen om inrättandet av »Geschwindig und eilfertig reitende Post», i förbindelse med ett stort antal uppräknade orter i Tyskland och med Danmark, Sverige, Brabant och Holland.⁴ Von Platen nämns ej i trycket. Men självfallet är det hans postinrättning som avses, i synnerhet som det talas om conssession, samma ord som användes i den kungliga skrivelsen om von Platens post. Vidare får man genom den tryckta kungörelsen veta att i Stade inrättats ett »Königl. Post-Hause bey Johann: Bernawern auffm Sande, als bestelltem Post-Verwaltern».

Av »Allerhand Tabellen» från 1689 i statsarkivet i Dresden (kopia i Postmuseum) får man veta, att i Stade fanns »auffn Pferde Marckt Königl. Post-Hause um gülden den Ancker», där brev och paket kunde lämnas in och biljetter för diligensfärder betalas. Två gånger i veckan

¹ Riksregistraturet, Ra.

² Kanslikol. protok. 14/2 1689, Ra.

³ Riksregistraturet, Ra.

⁴ Exemplar i Statsarkivet i Hamburg.

Barockportalen till rådhuset i Stade. Den kröns av det svenska riksvapnet och är över den högra kolonnen daterad 1667.

Der Königl. Majest: zu Schwe-
den/in den Herzogthümern Bremen und Verden
 verordnete GOUVERNEUR und Regierung.

Dennach auff allerhöchst-erhoheter Ibr. Königl. Majest: Unserer allergnädigsten Königs und Herrn/ allergnädigsten Erbprinzen und Erbprinzeßin, allhie in Stade eine neue/ gar geschwinde und allseitig reitende Post/ welche des Sommers/ Mittwochs und Sonnabends Abends/ ankumt/ und des andern Tages früh um 4. 1/2 Uhren hieher abgeht/ Des Winters aber Donnerstags und Sonntags Nachmittags/ auch bisweilen etwas eher/ nachdem die Post zu Harburg sich einfindet/ ankumt/ und gegen Abend oder des folgenden Morgens frühe wieder abgeht/ angelegt worden/ bey welcher alle Briefe und Pacqueten nach Hamburg/ und von da ferner nach Schweden/ Dänemark/ wie auch auff der andern Seiten nach Preussen/ der Mark Brandenburg/ Lübeck/ Danzig/ und in die gesamte Deutschschweiz und Lindeburgische Lande/ und nach den Städten Magdeburg/ Halle/ Krayn/ und an andere Dörffer in Sachsen und Preussen nicht minder nach Saff/ Schmalkalden und ganz Hessen/ wie auch Frankfurt/ Speyer/ Nürnberg/ Regensburg/ so dann in das Stift Paderborn/ Graffschafft Lippe/ Fürstenthumb Minden/ Osnabrück/ Münster/ Lipstadt/ Dortmund/ Eberfeld/ Geln/ und ganz Westphalen/ ja auch nach Brauband und Holland bestricket/ und von solchen Orten wieder zurück erhalten werden können: So wird solchen hiemit zu Höchstmöglicher Beförderung abtracht/ damit an jeder Leiden Post sich nach Belieben gebrauchen könne/ Zu welchem Ende Er dann in dem allhie zu Stade anrichteten Königl. Post-Hause den Iohann Dornauern auffin Stade/ als bestelltem Post-Verwaltern/ sich ansuchen haben wird. Given Stade unterm Königl. Regierungss-Insiegel den 11. Decembris, Anno 1683.

Aus dem Kantsliger Archiv

En kungörelse från år 1683 om posten i Bremen och Verden.

gick den »fahrende Post» med passagerare och post till Achen, Osnabrück och Bremen. Från Achen kunde man sedan färdas vidare till flera uppräknade orter. Generalguvernörens och regeringens post expedierades ej med allmänna posten utan mellan Stade och Hamburg, för vidare expediering till Sverige, med »ein Königl. Cantzlei Bote» och stadsförvaltningens post samma sträcka med »der Ordinaire Stadt-Bote.»

Åtskilliga gånger opponerade sig kejsaren mot att Sverige överlätit posten i Bremen och Verden till von Platen. Detta framgår av flera bevarade handlingar. 1686 framhölls i Kanslikollegium att kejsaren hade »general direktion» över posten i Tyskland.⁵ Men var och en av furstarna i de tyska delstaterna hade rätt till postföring inom egna territorier. Sekreteraren i Kanslikollegium Samuel Åkerhielm, senare chef för postverket, omtalade vid samma tillfälle, att kejsaren klagade över att von Platen velat »stöta ut» den kejserliga posten. Med denna avsågs de postiljoner, vilka var anställda hos herrarna Thurn und Taxis, som främst hade att befordra kejsarens brev och paket men som även mot avgifter tog hand om privatpersoners post.

⁵ Kanslikol. protok., 8/9 1686, Ra.

1689 begärde kejsaren i brev till svenske konungen att von Platens posträttigheter i Bremen och Verden måtte upphävas.⁶ Vid samma tillfälle hade kejsaren, efter vad som 1707 uppgavs, ålagt städerna Hamburg och Bremen att vid vite draga in de inom dessa av von Platen upprättade postkontoren.⁷ Man kan taga för givet att kejsarens två framställningar ej lett till något resultat, ty 1694 begärde kejsarens sändebud Anklam i Stockholm att få pass för de kejserliga postiljoner, vilka reste genom hertigdömet Bremen. Detta hade, efter vad som Anklam uppgivit, holländska postiljoner tidigare erhållit.⁸ Kanslikollegium, där detta ärende föredrogs, beslöt att yttrande i saken skulle infordras från regeringen i Stade. Känt är ej hur det sedan gick med detta ärende.

1694 omtalades i Kanslikollegium, att regeringen i Bremen och Verden givit den Lüneburgiske (von Platens) postkommissarie Johan Hindrich Brehmer i staden Bremen tillstånd till att hans »farande post» på vägen från staden Bremen till staden Hamburg färdades genom hertigdömet Bremen.⁸ Tydligt hade regeringen ifråga ansett, att von Platens koncession ej innefattade tillstånd till en farande post, diligenspost, för befordran av passagerare och varor. Brehmer hade begärt att få kungligt godkännande för sin trafik genom Bremen. Detta kom i en skrivelse från Karl XI av den 30 mars 1695.⁹ I denna framhölls bl a att Brehmer skulle avtala med inspektör von Ehrenthal, troligen en tullfunktionär, om tullbehandling av de med hans postvagnar beförade paketen.

I Archiv für deutsche Postgeschichte nr 1/1964 är intagen en artikel av doktor H. Roessner om svensk post i Bremen och Verden. I denna artikel är avbildade 4 tryckta förordningar på tyska, av vilka exemplar ej torde finnas i Sverige. Men ingen av dessa handlar direkt om svensk post i nämnda områden. Författaren har ej känt till att von Platen fått övertaga postväsendet i Bremen och Verden.

En av de tryckta förordningarna som utfärdats av generalguvernören och regeringen är dock av intresse. Den är daterad den 29 augusti 1699 och innehåller en del bestämmelser om hästdiligenstrafik genom hertigdömena, om växling av vagnshästar, om avgifter för dessa, om avstånd i mil mellan olika stationer mm. Dessa bestämmelser torde gälla för von Platens kommissarie J. H. Brehmers trafik och således ej, som artikelförfattaren tror, för någon hertigdömenas egen trafik.

⁶ Kanslikol. protok. 24 februari 1689, Ra.

⁷ En promemoria från 1707 i överpostdirekt. arkiv, Ra.

⁸ Kanslikol. protok. 11/12 1694, Ra.

⁹ Riksregistraturet, Ra.

Brehmer fick konkurrens från svensk sida ifråga om postvagnstrafik genom hertigdömet Bremen. I Kanslikollegium framhölls 1705 att »jus postarum territoriale» i hertigdömena Bremen och Verden var ett den svenske konungens »regale».¹⁰ Han hade därför rätt att inrätta postförföring, ridande eller åkande, från svenska postkontoret i Hamburg genom hertigdömena till staden Bremen. En sådan trafik ansågs ej heller stridande mot överenskommelsen med von Platen. Detta förvånar, då von Platen väl ansåg sig ha monopol på den ridande posten. Kanslikollegiets yttrande var motiv för avslutandet av ett kontrakt mellan å ena sidan kollegiet och å andra sidan svenske postkommissarien i Hamburg Huswedel och postdirektör Rosencreutz i Stralsund om postvagnstrafik mellan städerna Hamburg och Bremen genom Bremen och Verden.¹¹ I april 1707 skrev överpostdirektör Johan Schmedeman till Huswedel, att då trafiken ifråga snart skulle sättas igång, önskade han den lycka och välsignelse.¹² Den torde dock ha fortgått helt kort, ty efter 1708 hör man ej vidare talas om den.

Kejsarens missnöje med von Platens posträttigheter fortsatte. 4 februari 1696 ålade kejsaren von Platen åter att mot vite »innehålla med all postadministration» och befallde honom att lämna den till »Arf Gen Riks Postmästaren» (=Thurn und Taxis).¹³ Möjligt är att stridigheterna mellan kejsaren och von Platen fortgick tills Sverige 1712 miste Bremen och Verden. Men om så var fallet torde kejsaren ej ha vunnit något därpå. Man har ju av det, som ovan skildrats, förstått, att kejsarens makt var ringa eller ingen då det gällde postförhållanden i en tysk delstat.

Till sist bör nämnas något högst egendomligt. Postmästaren och posthistorikern Teodor Holm omtalar i Sveriges Allmänna Postväsen, del IV, 1 att i ett tyskt personhistoriskt verk¹⁴ uppges att en lüneburgisk ämbetsman Gottlieb von Bernstorff 20/2 1683 gavs från »allen Braunschweigischen Hertzogen einen Expectants-Brief auf das General Erb Post-Lehen, ebenso von Schweden 18/4 1688 für die Hertzogthumer Bremen und Verden». Holm säger i sitt nyssnämnda verk, att han ej funnit belägg för uppgiften. 1683 erhöll von Platen sina postprivilegier beträffande Bremen och Verden och 1686 och längre fram hade han dem bevisligen i behåll. Redan före 1683 hade han fått samma privilegier beträffande Braunschweig och Lüneburg. Därför kan man säga, att denna historia om von Bernstorff blir mer än gåtfull.

¹⁰ Kanslikol. protok. 20/12 1705, Ra. ¹¹ Kontrakt 20/10 1706. Bland K. brev i Gps. ¹² Memorial från Överpostdirekt., Gps. ¹³ Promemoria från 1707 i överpostdirekt. arkiv, Ra. ¹⁴ Hopf. Historien-Genealogischer Atlas 1858, band II.